

INFORMATOR

Gra terenowa
Żywe Muzeum

35. rocznica powstania
NSZZ „Solidarność”

Gdzie znajdziesz stemple potrzebne do ukończenia Gry?

1. dawny Dom Kolejarza przy Placu Ofiar Getta (obecnie Uniwersytet Rzeszowski) – hol Wydziału Ekonomii
2. Zamek Lubomirskich w Rzeszowie – Sala Pamięci
3. Pomnik T. Kościuszki na rzeszowskim Rynku – sala konferencyjna PTTK, ul Jana Matejki 2, I. p.
4. Kościół Farny i dom katechetyczny
5. obecna siedziba Regionu Rzeszowskiego NSZZ „Solidarność”, tablica A. Matuszczaka przy ulicy Matuszczaka 14
6. Instytut Pamięci Narodowej przy ul. Szopena 23
7. Bazylika Mniejsza i Klasztor OO. Bernardynów – korytarz kościoła

„Dom Kolejarza” – siedziba MKR NSZZ „Solidarność”

Gdy 10 listopada 1980 r. władze PRL zgodziły się na zarejestrowanie NSZZ „Solidarność” pracownicy mniejszych i większych zakładów wreszcie mieli własny, niezależny związek zawodowy, który miał walczyć o ich sprawę. Wiele było jeszcze do zrobienia i przede wszystkim trzeba było zdobyć dla „Solidarności” jakieś pomieszczenia, urządzenia biurowe i inne rzeczy konieczne do pracy. W jeszcze gorszej sytuacji byli rolnicy, którzy od samego początku wspierali „Solidarność”, a sami nadal pozbawieni byli możliwości zakładania własnych związków zawodowych. Władza nie zapewniała rolnikom emerytur i traktowała niesprawiedliwie podczas przydzielania maszyn i nawozów. Dlatego grupa rolników z Bieszczad 31 grudnia 1980 r. zajęła pomieszczenia Urzędu Miasta i Gminy w Ustrzykach Dolnych domagając się spełnienia ich żądań, wśród których była zgoda na powstanie rolniczych związków zawodowych.

W takiej sytuacji robotnicy i rolnicy z Rzeszowa postanowili poprzeć strajkujących w Ustrzykach i w nocy z 2 na 3 stycznia 1981 r. zajęli budynek niedawno rozwiązanej Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych rozpoczynając w nim strajk okupacyjny. Dzięki energicznej i zdecydowanej

postawie rzeszowskich przywódców „Solidarności”, głównie Antoniego Kopaczewskiego, strajk uzyskał poparcie władz krajowych związku, a do Rzeszowa przybył Lech Wałęsa i liczni przedstawiciele opozycji z całego kraju. Rząd, sterowany przez komunistyczną PZPR nie chciał się jednak ugiąć. Negocjacje były długie i żmudne a SB i ZOMO 12 stycznia siłą usunęły strajkujących w Bieszczadach (kontynuowali oni strajk w innym budynku). Wreszcie w nocy z 18 na 19 lutego 1981 r. podpisano porozumienie w Rzeszowie zaś 20 lutego w Ustrzykach. Rząd PRL zobowiązał się spełnić postulaty, a część budynku przy pl. Zwycięstwa 5 (obecnie pl. Ofiar Getta), który był miejscem strajku, oddano na potrzeby „Solidarności”. Mieściła się tu siedziba Międzyzakładowego Komitetu Robotniczego NSZZ „Solidarność” w Rzeszowie.

Zamek Lubomirskich i Krzyż Ofiar Komunizmu (pl. Śreniawitów)

To szczególne miejsce zapisało się smutną kartą w pamięci rzeszowian i mieszkańców Podkarpacia. Na Zamku Lubomirskich w latach II wojny światowej mieściło się więzienie gestapo, a po wypędze-

niu Niemców z Rzeszowa objęły go w posiadanie nie mniej zbrodnicze formacje sowieckie NKWD i UB. Więźniami tak jak podczas okupacji niemieckiej byli polscy patrioci, którzy mniej lub bardziej aktywnie sprzeciwiali się utracie przez Polskę suwerenności. Wielu z nich zginęło zamordowanych lub zakatowanych przez komunistycznych oprawców. W piwnicach zamku dokonywano egzekucji m.in. żołnierzy AK i działaczy WiN. Ich pamięci nie wolno było czcić również po 1980 r. gdy powstawała „Solidarność”. Ponieważ rządząca w Polsce PZPR była zależna od KPZR (Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego) i wywodziła swą tradycję od sprawców tych mordów zakazano mówienia prawdy o zależności Polski od sowietów i o ich zbrodniach. Nie wolno było pisać i mówić o faktycznym celu sowieckiego ataku na Polskę 17 września 1939 r., zbrodni katyńskiej, zamordowanych i więzionych żołnierzach AK, powstańcach poznańskich z 1956 r. czy zastrzelonych w grudniu 1970 r. stoczniovcach. „Solidarność” nie zgadzała się na tę zмовę milczenia. Od samego początku istnienia związku wielu działaczy głosiło prawdę o komunistycznych zbrodniach. Wówczas wielu mieszkańców Polski po raz pierwszy dowiedziało się o prawdziwej naturze komunizmu. Działacze „Solidarności” podjęli także działania mające na celu zachowanie

pamięci o ofiarach zbrodni. Jednym z najbardziej doniosłych przykładów były starania grupy działaczy (J. Szkutnik, A. Matuszczak, A. Kopaczewski, U. Poziomek, K. Chorzępa, S. Piela, J. Bełz i inni) o udokumentowanie mordu na żołnierzach AK dokonanego w Turzy koło Sokołowa Młp. przez NKWD. Wprowadzenie stanu wojennego nie zatrzymało tej działalności, ale sami opozycjoniści w wyniku brutalnych metod stosowanych przez komunistyczny reżim dołączyli do grona ofiar komunizmu. W czasie stanu wojennego w Polsce południowo-wschodniej zginęli: Stanisław Kot, Mieczysław Rokitoski, Antoni Szewczyk, później także Zbigniew Tokarczyk, setki działaczy więziono. Im oraz ich poprzednikom w walce o wolność Polski, którzy zginęli z rąk komunistycznych oprawców poświęcono krzyż (postawiony 16 września 1990 r. koło Zamku Lubomirskich).

Pomnik Tadeusza Kościuszki na rzeszowskim Rynku

Narodzinom „Solidarności” towarzyszył wzrost nastrojów patriotycznych. Dlatego rzeszowianie bardzo licznie wzięli udział w uroczystości odsłonięcia odbudowanego pomnika Tadeusza Kościuszki w Rynku. Wydarzenie to miało miejsce

15 października 1980 r. w okresie walki o zarejestrowanie statutu związku. Dlatego pomnik Kościuszki stał się symbolicznym miejscem, w którym najchętniej manifestowano uczucia patriotyczne przy okazji rozmaitych świąt i rocznic. Działacze opozycji składali tu kwiaty także w rocznice źle widziane lub zakazane przez komunistyczne władze – jak 3 maja, 15 sierpnia i 11 listopada. Gdy jednak władze zdelegalizowały NSZZ „Solidarność” po wprowadzeniu stanu wojennego organizowanie takich obchodów stało się niebezpieczne. Dostępu do pomnika broniły oddziały ZOMO uzbrojone w broń palną, armatki wodne i gaz łzawiący. Do największego starcia między komunistycznymi siłami porządkowymi a opozycją doszło 31 sierpnia 1982 r. gdy kilka tysięcy osób idących w pochodzie z pobliskiego kościoła farnego pod pomnik Kościuszki, zostało zaatakowanych przez 900 funkcjonariuszy. Demonstracja została rozbita a ZOMO i SB zatrzymały 136 osób (w tym 42 uczniów). Oskarżony przez reżim o organizację marszu – Antoni Weryho został skazany na 3 lata więzienia. SB utrwalała przebieg walk na filmie, który można zobaczyć w siedzibie PTTK (I piętro). Do mniejszych starć w tym miejscu dochodziło jeszcze kilkakrotnie. Ostatnia duża demonstracja i starcie z ZOMO miało miejsce na rynku 3 maja 1984 r.

Kościół farny i plebania

Parafia farna w Rzeszowie odegrała ważną rolę w dziejach rzeszowskiej „Solidarności”. Od początku istnienia związku, miejscowi księża wspierali walkę o prawa pracowników i rolników, a także o głoszenie prawdy w życiu publicznym. Szczególnie ważne było to wsparcie w okresie stanu wojennego. Między innymi w Farze organizowano każdego 13 dnia miesiąca (dla upamiętnienia wprowadzenia stanu wojennego i zamachu na życie Jana Pawła II) msze święte w intencji ojczyzny. Także przy okazji innych rocznic odbywały się tu msze i spotkania. Pod krzyżem obok kościoła składano kwiaty i palono znicze – zwłaszcza po zamordowaniu przez SB ks. Jerzego Popiełuszki. To stąd wyruszały manifestacje pod pomnik Tadeusza Kościuszki w Rynku.

W tamtych czasach o organizowaniu takich uroczystości nie można było przeczytać w prasie, usłyszeć w radio czy TV. Wszystkie media kontrolowane były przez jedną rządzącą partię – komunistyczną PZPR. Wszechobecna cenzura dopuszczała tylko informacje korzystne dla władzy. To samo dotyczyło także książek, widowisk, imprez kulturalnych. Dlatego jeszcze przed powstaniem „Solidarności”, ludzie, którzy chcieli pisać co naprawdę myślą i wiedzą stworzyli „podziemny ruch wydawniczy”, zwany

przez władze wydawnictwami drugiego obiegu, bezdebitowymi, nielegalnymi. Były one drukowane konspiracyjnie, często na prymitywnych powielaczach. Część tej literatury i prasy drukowano w wolnych krajach i przemycano do Polski. Także ich kolportaż i sprzedaż prowadzone były w tajemnicy przed władzami. Gdy w 1980 r. powstała „Solidarność” można było drukować i rozprowadzać wolną, niecenzurowaną prasę znacznie swobodniej. Powstały wówczas setki nowych tytułów – także w Rzeszowie i okolicach drukowano niezależną prasę: „Solidarność Rzeszowską”,

„Wieś Rzeszowską”, satyryczne pismo „Wryj” i inne. Wprowadzenie stanu wojennego znów zmusiło pisarzy, redaktorów i drukarzy do większego zakonspirowania swej działalności. Za pisanie i drukowanie informacji czy opinii niezależnych od cenzury groziła kara więzienia. Nawet samo posiadanie takich materiałów groziło aresztowaniem. Mimo gróźb, aresztowań i wyroków powstawały nowe tytuły a ich kolportaż trwał do końca istnienia PRL. Prócz prasy i książek tworzone także teatr, muzykę i inne dzieła kultury. Zjawisko to nazywamy „kulturą niezależną”.

Siedziba Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”

(ul. Matuszczaka)

Gdy w 1989 r. odrodziła się „Solidarność” pierwsza siedziba rzeszowskiego Zarządu Regionu znajdowała się przy ul. Zygmuntowskiej. Obecnie siedziba Zarządu Regionu Rzeszowskiego NSZZ „Solidarność” znajduje się w nowym budynku przy ul. A. Matuszczaka. Tutaj koncentruje się życie związkowe regionu. Tu zapadają najważniejsze decyzje, tu pracują związkowi eksperci, wydawana jest gazeta i tu także znajduje się biblioteka i archiwum. W budynku tym znajdują się siedziby kilku organizacji (m.in. Zrzeszenia WiN i Stowarzyszenia Osób Represjonowanych w Stanie Wojennym).

Jeszcze w 1998 r., na wniosek rzeszowskiej „Solidarności”, Rada Miasta Rzeszowa podjęła uchwałę o nadaniu ulicy Technicznej imienia zmarłego w 1995 r. Adama Matuszczaka, niezwykle zasłużonego działacza rzeszowskiej „Solidarności”, przewodniczącego Komisji Zakładowej w WSK „PZL-Rzeszów”. Naprzeciw budynku ZR znajduje się granitowy głaz z tablicą poświęconą jego pamięci.

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie (ul. Szopena 23)

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu został powołany na mocy ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. Rzeszowski Oddział IPN rozpoczął działalność 1 października 2000 r.

W IPN zgromadzone są m.in. materiały archiwalne wytworzone przez organy bezpieczeństwa PRL – Urząd Bezpieczeństwa, Służbę Bezpieczeństwa, Milicję Obywatelską i inne. Dokumenty wytworzone przez te instytucje, stanowią dziś ważne świadectwo oporu społecznego wobec komunistycznej indoktrynacji i dowód zbrodni popełnionych przez państwo totalitarne w latach 1944–1989. Materiały te są udostępniane m.in. do celów naukowo-badawczych, których rezultatem są liczne publikacje i wystawy mówiące o najnowszej historii Polski. Zasadnicza część działalności edukacyjnej i naukowej Instytutu poświęcona jest również badaniom dziejów „Solidarności”. Dzięki temu, a także poprzez stałą współpracę Instytutu i „Solidarności”, wiedza na temat wydarzeń lat 80-tych jest przybliżana młodemu pokoleniu. Działalność ta ma na celu stopniową naprawę szkód wyrządzonych pamięci zbiorowej przez propagandę PRL.

Klasztor oo. Bernardynów

W kwietniu 1982 r. przy klasztorze oo. Bernardynów powstał Komitet Pomocy Internowanym, Aresztowanym, Skazanym i Pozbawionym Pracy oraz Ich Rodzinom. W jego prace zaangażowani byli początkowo m.in.: Józefa Czajka, Barbara Wyrzykowska, Krystyna Lisowska, Helena Fudali, Barbara Frączek, Andrzej Dec, Mieczysław Fień. Nieco później do zespołu dołączyli: Wanda Minicka, Barbara Duhl, Stanisława Starzak, Wiesława Lenart, Krystyna Grzędzielska, Wanda Tarnawska, Elżbieta Markowicz, Stanisław Korczykowski, Jan L. Wyciślak, Marek Wójcik i inni. Ze strony gospodarzy, ojców bernardynów, wsparcia udzielali proboszczowie – o. Jan Kanty Bartnik, a od czerwca 1984 r. o. Metody Kornacki, a także gwardian o. Dominik Kobos. Jesienią 1983 r. Komitet został przemianowany na Diecezjalny Zespół Charytatywno-Społeczny. Jego celem była m.in. organizacja i koordynacja pomocy materialnej, prawnej i finansowej dla osób represjonowanych z powodów politycznych, a także ich rodzin. Komitet organizował wiele akcji pomocowych obejmujących swym zasięgiem teren całej Polski (np. pomoc żywnościowa dla robotników Śląska). Po katastrofie w elektrowni atomowej

w Czarnobylu Komitet opracował instrukcję zachowań, którą rozpowszechniano w kościołach, ale i poprzez Radio Wolna Europa. Od początku swojej działalności prowadził systematyczną dokumentację wszystkich represji władz, współpracując w tym zakresie z Prymasowskim Komitetem Pomocy. Istotnym elementem działalności było również inicjowanie i organizacja akcji o charakterze kulturalno-oświatowym i wydawniczym, m.in. Katolickich Tygodni Historycznych, w trakcie których odbywały się spotkania z niezależnymi badaczami historii oraz świadkami historii najnowszej. Komitet dążył do integracji środowisk opozycyjnych: inteligentkich, chłopskich i robotniczych. Jedną z ostatnich akcji był współudział w tworzeniu Komitetu

Obchodów Rocznicy 11 Listopada, który na początku 1989 r. przekształcił się w Komitet Obywatelski w Rzeszowie przy Regionalnej Komisji Wykonawczej. Z chwilą powstania KO i zalegalizowania „Solidarności”, zakończył działalność pozostawiając bogate archiwum opisujące represje władz z lat 80. XX w.

ul. Matuszczaka 14
35-083 Rzeszów
tel. 17 862 17 09

e-mail: rzesz@solidarnosc.org.pl
www.solidarnosc.rzeszow.org.pl

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Oddział w Rzeszowie

ul. Słowackiego 18
35-060 Rzeszów
tel. 17 860 60 18

e-mail: sekretariat.rzeszow@ipn.gov.pl
www.ipn.gov.pl